

Այս քերականական հրատարակիչ
Ստորագրութեան տեղն է Դ. Դ. Դ.
Առաջին անգամ հարկը :

Տարեկան գինն է Զանգի 120
Դոնի Բաժանորդ Եղորդե-
լը Ժողովի Ժախը Վճարելու է :

ՀԱՆԴԻՍ ՈՒԹՕՐԵԱՅ

8 ՆՈՅԵՄԲԵՐ

Բ. ՏԱՐԻ 1861

ԹԻԻ 7

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ՏԵՐՈՒԹԵԱՆ

ՀՊԱՏԱԿ ԱԶԳԵՐՈՒՆ ԱՐՏՕՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐՆ Ի՞ՆԶ
ՀԻՄԱՆ ՎՐԱՅ ԿԸ ԿԵՆԱՆ
(Տես Բ. տարի. Թիւ 4.)

Ըստ նիւթի վրայով մեր նախընթաց
յօդուածին մէջ ըսինք թէ վիէնայի դես-
պանաժողովը լուծուելէն, և պատերազմը
շարունակուելէն ետքը՝ Աւստրիոյ կառա-
վարութիւնն երրորդ կէտին վրայ միաբա-
նութիւն մը յառաջ բերելու համար եր-
կու պատերազմող կողմանց մէջտեղն իր
միջնորդական պաշտօնը շարունակելով,
վերջապէս 1855 Դեկտեմբեր 16 ին էս-
դերհազի կոմսին ձեռքով Բուսիոյ կառա-
վարութեան արդէն յիշուած խաղաղու-
թեան չորս կէտերուն վրայ աւելի մանրա-
մասն բացատրութեամբ վերջնական ա-
ռաջարկութիւններ ներկայացուց : Աս ա-
ռաջարկութեանց մէջ քրիստոնէից խնդ-
րոյն լուծումը հետեւեալ կերպով բացա-
տրուած է : «Դրան ըսյա՝ հպատակներուն
արտօնութիւնները կամ պարտութիւնները*,
Սուլթանին թագին անկախութեանն ու
արժանապատուութեանն առանց դպած
ըլլալու, որքան** պիտի ըլլան : Սուլթա-

նին քրիստոնէայ հպատակներուն կրօնա-
կան և քաղաքական*** իրաւունքներն ա-
պահովցնելու համար՝ Աւստրիոյ, Գաղի-
ոյ, Մեծին Բրիտանիոյ և Բարձրագոյն դրան
մէջտեղը որոշմունքներ**** եղած ըլլա-
լով, խաղաղութիւնը հաստատուելուն պէս
Բուսիա ալ ան որոշմանց ընկերանալու պի-
տի հրաւիրուի :

Նեսսելրոտ կոմսը Աւստրիոյ կառավա-
րութեան հաղորդուելու համար՝ վիէնա
գտնուող Բուսիոյ դեսպան Սորչագոֆ իշ-
խանին 1856 Յունվար 5 թուականով պաշ-
տօնական նամակ մը գրելով՝ Աւստրիոյ ը-
րած առաջարկութեանցը վրայ դիտողու-
թիւններ ըրած էր : Հոն քրիստոնէից
խնդրոյն վրայ գրուածներուն սա պատաս-
խանք կուտայ. « Իսկ չորրորդ կէտին գա-
լով՝ Վայսրը փափաքելով կը փափաքի ան
վայրկեանին ուր ուրիշ Եւրոպական Տէրու-
թեանց հետ 'ի միասին' իր կրօնակիցնե-
րուն 'ի նպաստ իր ձայնը պիտի բարձրա-
ցնէ, և Սուլթանին քրիստոնէայ հպա-
տակաց կրօնական ու քաղաքական իրա-
ւունքն ապահովցուելու համար եղած ո-
րոշմանց ընկերակից պիտի ըլլայ :

* Գաղիերէն բնագիրը հոս ի՞նչի՞ք բառը կը գործա-
ծէ, զոր մէջք ազատութիւն թարգմանեցինք : Պէտք է
գիտնալ որ ի՞նչի՞ք լատիներէնէ առնուած բառ մըն է,
և կը նշանակէ պաշտօնէ կամ պարտաւորութենէ մը ա-
զատութիւն, ինչպէս՝ հարկ է, գործի մը պատասխանա-
տուութենէ, և այլն : Ասով պէտք էնք իմանալ մահմա-
տական չեղող հասարակութեանց կրօնական և կրօնակա-
նին հետ անմիջապէս և հարկաւ վերաբերութիւն ունե-
ցող գործերուն մէջ որեւիցէ կախումէ կամ պարտաւորու-
թենէ ազատ ըլլալը :

** Գաղիերէն բնագիրը գոնաւորէ բառը կը գործածէ

որուն բառական նշանակութիւնն է՝ բան մը սրբազնացը-
նել, սրբազան, նուիրական ընել : Բայց կը գործածուի նաև
ցուցնելու համար թէ բան մը, իբրև սրբազան, անբռնա-
բարելի կերպով անխախտ կամ անփոփոխ պիտի պահուի :
*** Հոս, ինչպէս նաև վարը, գաղիերէն բնագիրն մէջ
ի՞նչի՞ք բառը գործածուած է. և հայերէն չաղախան
բառէն ուրիշ բառով մը չի կրնար բացատրուիլ : Աս
քաղաքական բառին վրայ ուրիշ անգամ կը խօսինք :
**** Գաղիերէն պէլիպիքասիոն բառն է, որն որ բանի
մը որոշում տալու համար 'ի պաշտօնէ իրարու հետ եղած
խորհրդակցութիւնն է. և նոյն իսկ եղած լինեցած որոշումն
ալ կը նշանակէ :

Փարիզի դեսպանաժողովը 1856 Փետրուար 25 սկսաւ . և որովհետեւ Քրիստոնէից արտօնութիւններն ու ազատութիւնները, որոնց վրայ է մեր խօսքը, աս դեսպանաժողովին մասնակից եղող տէրութեանց երաշխաւորութիւնը կը կրէ, հարկ է գիտնալ թէ ան ժողովին մէջ ներկայացուած տէրութիւնները որոնք էին : Փարիզը դեսպանաժողովին սկիզբէն անոր մէջ ներկայացուած տէրութիւններն էին, Աւստրիա, Գաղիա, Մեծն Բրիտանիա, Բուսիա, Սարտէնեա որ հիմա Իտալիա կը կոչուի, և Օսմանեան տէրութիւնը : Ժողովին Մարտ 18 քրած նխաձեռն ետքը՝ դեսպանաժողովին մասնակից եղաւ նաեւ Բրուսիոյ տէրութիւնը : Աս տէրութիւններն են որ 1856 Մարտ 30 ի դաշինքը ստորագրեցին : Ինչպէս ըսինք, դեսպանաժողովը 1856 Փետրուար 25 ին սկսաւ . և որովհետեւ, ինչպէս Աւստրիոյ կողմէն Բուսի կառավարութեան տրուած առաջարկութեան մէջ գրուած է, «Սուլթանին Քրիստոնէայ հպատակաց կրօնական ու քաղաքական իրաւունքներն ապահովցնելու համար՝ Աւստրիոյ, Գաղիոյ, Մեծին Բրիտանիոյ ու Բարձրագոյն դրան մէջ տեղն առաջուց որոշումներ եղած էին», փառաւոր յիշատակութեան արժանի Սուլթան Ապտուլ Մեճիտ կայսրը նոյն որոշմանց իր բարձր ունկնդրութիւնն ու հաւանութիւնը տալով՝ դեսպանաժողովին բանագնացութիւնները դեռ չսկսած, իր բարեբար և վեհանձն դիտաւորութիւններուն ինքնայոժար ըլլալուն նշան՝ 1856 Փետրուար 18 ին խաղդի Հիւմայունը հրատարակեց : Արդէն յայտնի է թէ աս կայսերական օրէնքը բոլոր Եւրոպիոյ կողմէն ինչ ծափաձայնութիւններով ընդունուեցաւ, և թէ ինչպէս անկա Քրիստոնէից խնդրոյն նկատմամբ դաշնադիր տէրութեանց կողմէն, նոյն իսկ Բուսիոյ լիազօր դեսպաններէն մէկուն խօսքովն ըսենք՝ յուսացուածէն աւելի ճանչցուելով՝ Քրիստոնէայ տէրութեանց Տաճկաստանի Քրիստոնէից համար քրած մարդասիրական և լուսաւորեալ միջնորդութեանը պատասխանող գրաւականի մը պէս 1856 Մարտ 30 ի դաշնաց մէջ յիշատակուեցաւ : 1856 Փետրուար 18 ի խաղդի

Հերիֆին մէջ Տաճկաստանի Քրիստոնէայ հպատակաց շնորհուած նոր արտօնութիւններուն, անոնց ազգային վարչութեանը մէջ ըլլալու բարեկարգութիւններուն վերաբերեալ կտորներն արդէն ուրիշ առթով թարգմանելով դրինք : Հոս մեր պատմութեան ամբողջութիւնը կը պահանջէ որ նոյն հրովարտական մէջէն յիշեալ կտորներն աւելի ընդարձակ կերպով դնենք : Ահա հրովարտական խօսքերը : «Վեհանձն խաղդի հիւմայունով և թանգիմաթին համեմատ՝ իմ պետութեանս բոլոր հպատակներուն անձին՝ ընչիցը և պատուոյն ապահովութեանը համար իմ կողմանէս, առանց աստիճանի և կրօնքի խտրութեան, խոստացուած երաշխաւորութիւններն այսօր նորոգուած ու հաստատուած են . և անոնց լիովին ու ամբողջապէս գործադրուելուն համար ազդու միջոցներ պիտի ձեռք առնուին » : «Իմ տէրութեան մէջ գտնուող թէ քրիստոնէայ և թէ մահմետական չեղող ուրիշ դաւանութենէ եղած ամեն հասարակութեան, ի վաղնջոյ իմ նախնիներէս և անկէ ետքը շնորհուած բոլոր արտօնութիւններն ու առանձնաշնորհութիւնները՝ իմ պաշտպանողական վահանիս տակ պիտի հաստատուին ու յարատե պիտի մնան » : «Թէ Քրիստոնէայ և թէ Մահմետական չեղող ուրիշ դաւանութենէ եղած իւրաքանչիւր հասարակութիւն, որոշ ժամանակի մէջ և իր մէջէն առաջ (յատուկ կերպով) կազմուած յանձնաժողովի մը գործակցութեամբ, իմ բարձր հաւանութեամբ և Բարձրագոյն Դրանս հսկողութիւնը տակ, պարտաւոր է իր արդէն ունեցած արտօնութիւններուն և առանձնաշնորհութիւններուն քննութեանը ձեռնամուխ ըլլալ, անոնց վրայ դիտողութիւններ ընել, և լուսաւորութեան ու ժամանակին պահանջած բարեկարգութիւններն իմ Բարձրագոյն Դրանս առաջարկել : Սուլթան Մեհմետ Բ. ին և անոր յաջորդներուն Քրիստոնէայ դաւանութեանց պատրիարքներուն և եպիսկոպոսներուն շնորհած իշխանութիւնները պիտի յարմարցուն անոր դիրքին՝ զոր իմ վեհանձն և բարեբար դիտաւորութեամբս յիշեալ հասարակու-

Թիւնը հրապարակական պիտի ըլլայ . երկու կողմերն ալ կարող պիտի ըլլան ներկայանալ ու իրենց վկայներն յառաջ բերել, որոնց վկայութիւններն անխտիր պիտի ընդունուին, երբոր իրենց կրօնքին օրինացը համեմատ երգում ընեն :»

«Քաղաքային գործերու վերաբերեալ դատերն ըստ օրինաց և կարգադրութեց, գաւառներուն խառն ժողովներուն առջին տեղւոյն կառավարչին ու դատաւորին ներկայութեանը ըստ սովորութեան հրապարակաւ պիտի տեսնուին : Քանի մը տեսակ քաղաքային դատեր, ինչպէս են ժառանգութեան և ուրիշ ասոր նմանները, երբոր Քրիստոնեայ կամ մահմէտական չեղող կրօնակիցներուն մէջ են, երկու կողման յօժարութեամբը կրնան պատրիարքաց կամ ազգապետաց ժողովներուն ատենաները զրկուիլ :»

«Սրովհետեւ տուրքի հաւասարութիւնը ծանրաբեռնութեանց հաւասարութիւն իր հետը կը բերէ, ինչպէս որ պարտաւորութեանց հաւասարութեան հետ զուգընթաց է, ասոր համար Թէ Քրիստոնեայ և Թէ մահմէտական չեղող ուրիշ հպատակներ, ինչպէս որ առաջ որոշուած էր, մահմէտականաց պէս զինուորութեան օրինաց պարտաւորութիւնները պիտի կատարեն : Իր տեղն ուրիշ դնելու կամ փրկանք տալու սկզբունքը պիտի ընդունուի : Վարելի եղածին չափ քիչ ժամանակի մէջ՝ Քրիստոնէից և ուրիշ մահմէտական չեղող հպատակաց բանակին մէջ ընդունուելուն և ծառայութեանը կերպին վրայ լիակատար օրէնք մը պիտի հրատարակուի :»

Իսոնք են աւատիկ Սուլթան Ապտիւլ Մէճիտ կայսեր յիշատակն անմահ ընող հրովարտակի մը Քրիստոնեայ և ուրիշ մահմէտական չեղող հպատակաց շնորհած ազատութիւնները :

Հիմա տեսնենք Թէ Փարիզի դեսպանաժողովին մէջ ինչ խօսքեր անցան Քրիստոնէից խնդրոյն նկատմամբ, որ Արևելեան պատերազմին գլխաւոր պատճառը և խաղաղութեան առաջարկութիւններուն չորրորդ կէտն է : Արդ ժողովքին Փետրուար 27 երկրորդ նստին մէջ Աւստրիոյ կողմէն

Բուսիոյ տրուած ու պատերազմող տէրութիւններէն ընդունուած խաղաղութեան առաջարկութիւնները կարդացուեցան : Չորրորդ կէտը զոր վերը թարգմանեցինք, կարդացուելէն ետքը՝ ժողովքին նախագահ Վալէվքի կոմսն, աս առ Թիւ, յիշեցուց Թէ ալ Տաճկաստանի Եւրոպական ազգաց իրաւունքին մէջ մտած ըլլալը վաւերացնել պէտք է : Ան ատեն Օրլոֆ կոմսն իմացուց Թէ կը բաղձայ որոշ կերպիւ գիտնալ Թէ չորրորդ կէտին, այսինքն՝ Քրիստոնէից խնդրոյն մէջ պարունակուածը կատարելու վրայ Օսմանեան կառավարութեան գիտաւորութիւնն ինչ է :

Ըն ժաշան իմացուց Թէ նոր Խալիլ Էրէֆ մը Դրան մահմէտական չեղող հպատակներուն շնորհուած կրօնական արտօնութիւնները կը վերահաստատէ, և այն պիտի նոր բարեկարգութիւններ կը պատուիրէ որոնք Սուլթանին բոլոր իրեն հպատակ ժողովրդոց վրայ առանց խտրութեան ունեցած խնամոցը վկայութիւն են : Աս հրովարտակն, ըսաւ, հրատարակուած է, և Թէ Բարձրագոյն Դուռը, որ պաշտօնական ծանուցագրով անիկա Տէրութեանց հաղորդելու միտք ունի, անով չորրորդ կէտին վերաբերեալ պահանջումները հաճեցուցած կ'ըլլայ :

Օրլոֆ կոմսն ու Աւստրիոյ լիազօր դեսպաններէն Պարոն Հիւպէր, և ասոնց հետ բոլոր լիազօր դեսպաններն իրենց կարծիքն յայտնեցին, Թէ Օսմանեան կառավարութեան ըրած աս կարգադրութիւնը՝ ընդհանուր դաշանց մէջ յիշատակուի : Եւ ասոր համար առաջարկութեանց մէջ չորրորդ կէտին խօսքերը մէջ բերին ուր ըսուած է Թէ «Սուլթանին բայ» հպատակներուն ազատութիւնները սրբազան պիտի ըլլան», և Թէ «անոնց կրօնական ու քաղաքական իրաւունքներն ապահովցնելու համար՝ Տէրութեանց ու Դրան մէջ որոշումներ եղած են» : Աս խօսքերն, ըսին լիազօր դեսպանները, զիրենք կը պարտաւորեն որ Սուլթանին հրովարտակը դաշնադրութեան մէջ յիշատակուի : այնպիսի կերպով մը որ «Սուլթանին Թաղին անկախութեանն ու արժանապատուութեանը վնաս մը չհետեւի» : Աւստրիոյ, Գաղիոյ և

րէն նուազ պատուական չէ : Աս նկատմամբ , ըսաւ , Սուլթանին արքունական կամքէն յառաջ եկած նոր խաթմի շէրիֆին կարեւորութիւնը որչափ յարգենք տեղն է : Մենք , Բուսի լիազօր դեսպաններս , ասիկա խոստովանելու չենք դանդաղը , և մեզի բախտաւորութիւն ևս կը համարինք վկայելու թէ ան հրովարտակը , որուն ամեն մէկ պարբերութիւնը՝ զայն տուող Վեհապետին բարեյօժար դիտաւորութեանցը մէյմէկ բարձրաձայն վկայ է , մեր բոլոր ակնկալութիւնները ոչ միայն կատարեց , այլ և դերազանցեց : Ուստի խաղաղութեան դաշանց մէջ անիկա յիշատակելը՝ Սուլթանին բարձր իմաստութեանը պատիւ ընել , և Եւրոպիոյ բոլոր կառավարութիւններուն ունեցած միօրինակ խնամքը յայտնել է : Աս կէտին վրայ ամենքս միաբան ենք . խնդիրը՝ բացառընդունելու բառերուն վրայ միաբանելուն մէջ է : Ասոնք ըսելէն ետքը՝ Պարոն Պրոննով սա ալ աւելցուց թէ՝ Տաճկաստանի Քրիստոնէից վրայ Բուսիոյ ունեցած մասնաւոր խնամքը թելադրեց անոր , որ առաջուց շարադրուած խմբագրութեան* մը իր կատարելալ հաւանութիւնը տուաւ . բայց ան խմբագրութիւնը , թէպէտ՝ ժողովքին կարծեացը համեմատ՝ դաշանց մէջ յիշատակուելու հրովարտակը բացարձակապէս Սուլթանին խնայորդոր կամացը կ'ընծայէր , և ուրիշ տէրութեանց միջամտութեան իրաւունք մը չունենալը կ'իմացընէր , քանի մը առարկութեանց տեղի տրուաւ : Ուստի , ըսաւ , ուրիշներուն դիւրագգածութիւնը յարգելու համար՝ մենք ան առջի խմբագրութեան համար չենք պնդեր . այլ ժողովքին ուրիշ խմբագրութիւն մը կ'առաջարկենք որն որ , մեզի կ'երեւի թէ , ամեն կողմանէ գոհացուցիչ է , և մեր առաջադրած սահմանէն դուրս չ'ելլեր : Պարոն Պրոննով իր յիշած նոր խմբագրութիւնը կարդաց , որ այսպէս շարադրուած էր . «Վեհափառ Սուլթանն իր

հպատակներուն , առանց կրօնքի և ցեղի խտրութեան , ունեցած շարունակ խնամցը համար՝ իր պետութեանը Քրիստոնեայ ժողովուրդներուն վրայ իր վեհանձն դիտաւորութիւնները սրբազան ընող (հաստատող) հրովարտակ մը հանելով՝ յիշեալ հրովարտակը դաշնադիր տէրութեանց իմացընելու հաճեցաւ :

Գաղղիոյ , Անգղիոյ , և այլն , տէրութիւնները Սուլթանին արքունի կամացն աս խնայորդոր հրատարակութեան բարձր աժեքը կը հաւաստեն , և ան հաղորդակցութիւնը Արեւելքի Քրիստոնէից վիճակին լաւութեանն իբրեւ գրաւ կ'ընդունին . Քրիստոնէից վիճակին լաւութեանը կ'ըսենք , որն որ , ինչպէս որ ընդհանուր մարդկութեան , քաղաքակրթութեան և բարեպաշտութեան շահը կը պահանջէ , բոլոր տէրութեանց առհասարակ իղձերուն առարկան է : Այսպէս իրենց դիտաւորութիւններուն համամիտ ըլլալը յայտնելէ ետքը՝ դաշնակից տէրութիւնները միաբան կ'իմացընեն , որ վերոյիշեալ հրովարտակին իրենց հաղորդուած՝ ըլլալը՝ Օսմանեան պետութեան իր հպատակներուն հետ ունեցած գերագոյն իշխանութեանը անկախութեանն ու պատուոյն 'ի վնաս՝ անոր ներքին վարչութեան գործերուն ոչ հաւաքապէս և ոչ զատ զատ խառնուելու իրաւունք կրնայ տալ :

Գաղղիոյ առաջին լիազօր դեսպանը (Պոմս Վալէվսքի) , և անկէ ետքը Պոմս Քլարէնտոն , ըսին թէ Բուսիոյ լիազօր դեսպաններուն ներկայացուցած խմբագրութիւնն՝ ըստ էական մասանց առջի խմբագրութենէն չտարբերիր . ուստի եթէ պընդելու ըլլան , կը պարտաւորեն Տաճկի դեսպանները Պոստանդնուպօլիս գրեն , որով գործը նորէն պիտի երկարի : Բայց թէ որ աս երկու բնագիրներուն շարագրութեանը մէջ եղած տարբերութիւնները՝ ժողովքը զբաղեցնելու արժանի կարեւորութիւն մը ունին , Բուսի դեսպաններն ևս կէտերն իմացընելու կը պարտաւորին . իսկ եթէ , ընդհակառակն , աս տարբերութիւններն աննշան բաներ են , ինչպէս որ առջի տեսութեամբ կը կարծուի , աւելի

* Պ. Պրոննովին աս խօսքերէն յայտնի կը տեսնուի թէ խաթմի շէրիֆին դաշնադրութեան մէջ յիշատակութիւնը 'ի սկզբան ուրիշ կերպով շարադրուած էր , բայց , յայտնի չէ ինչպէս և որուն կողմէն , ընդդիմութիւն կրած ու խափանուած էր :

բի մը նման է . ապա թէ ոչ ոչխարներու հօտի մը, գայլե-
րու ջղերնեքու ալ ընկերութիւն անունը պէտք էր տալ :
Ընկերութիւն մը միաբանութիւն մըն է ազատ և բանական
անհատներու , որոնք ամեն մէկուն հասարակ եղած օգտա-
կար նպատակի մը համար միաբանած են : Ազատութիւնը ,
հաւատարմութիւնն ու եղբայրութիւնը՝ ընկերութեան մը
գաղափարին մէջ այնպէս կը պարունակուին որ , թէ անոնց
է կը պահան , ընկերութիւնը դերիւնդ . խաճի , կամ առ-
առաւելը՝ զօրաց դունդի մը կը նմանի : Այսպէս ազատ ,
հաւատար և իրարու եղբայր եղող անհատներու միաբանու-
թիւն մը ստացուած մը չէ , և մարդկային էակ մը իրաւունք
չունի անոր մէկ բանը ժամանակաւոր կերպով անգամ իրեն
սեպհականելու , թող թէ անոր վրայ մշտնջենաւոր կամ շա-
րունակ իրաւունք մը ստանալու : Գերիներու խումբ մը՝
ժաման և անդուծ տիրոջ մը ստացուածը կրնայ ըլլալ . զօ-
րաց դունդեր վարձքով օտար նպատակներու կը ծառայեն :
Բայց ընկերութիւն մը իր նպատակէն դուրս նպատակ մը
չի ձանձնար , անիկա տէր չի կրնար ունենալ . քանզի , թէ-
պէտ ընկերութիւն մը ամեն մէկ անհատինն է , բայց և ոչ
մէկն անոր տէրն է :

Ընկերութեան մը մէջ որեւիցէ իշխանութիւն վարողնե-
րուն թէ Գործակալն անուն տանք , ընկերութեան սկզբ-
բունքին և գաղափարին համեմատ խօսած կ'ըլլանք : Ընկե-
րութիւն մը կը կառավարուի , բայց չ'ստացուիր , ըսինք .
բայց աշխարհիս հին ժամանակները՝ երբոր ընկերութեան
գաղափարը ձանջուած չէր , և ազգերը լոյ խումբեր էին
և ոչ ընկերութիւններ , հասարակութիւններ տիրապետե-
լու ստացուած եղած էին . անոնք շարունակ տէր կը փո-
խէին , այսպէս աշխարհակալութիւններն իրարու կը յաջոր-
դէին . Ասորեստանցւոց ու Եգիպտացւոց աշխարհակալու-
թեանը յաջորդեց Վարացն ու Պարսիցը , ասոնց յաջորդեց
Յունացը և անոնց դարձեալ Հռոմէացւոցը , և Հռոմէա-
յեցւոց՝ Արաբացւոցը : Հին ազգաց աշխարհակալութիւն
ընկերութիւն կը ցուցնէ թէ անոնք ազգ ըսելով ոչ թէ
ընկերութիւն մը , այլ խումբ մը կ'իմանային որ կրնայ ըս-
տացուիլ :

Հին պատմութեան մէջ ընկերութեան գաղափարն
հասկնալու ամենին աւելի մօտեցող , ուստի և ամենին ա-
ւելի ընկերութիւն ըսուելու արժանի ազգեր՝ Յոյք ու
Հռոմէացիք եղան : Բայց ասոնց ալ գաղափարն ընկերու-
թեան վրայ շուտի չէր : Յունաց ընկերութիւնը ռամկա-
լարութեան շփոթութեանը մէջ ընկճած էր . իսկ Հռոմա-
յեցւոց ընկերութիւնը Հռոմուլոսին յաջորդներուն ժամա-
նակը գինուորական ջոկ մը , հասարակապետութեան օրով
աղնուապետաց ծառայ , և կայսերաց տները՝ բռնաւորնե-
րու գերի էր : Վարդս ընկերութեան մարդը գաղափարն ,
անոր ուղիւ իմաստն , առաջին անգամ լսեց Անոր բերնէն
որ իր աշակերտներուն կ'ըսէր . « Ազգերուն թագաւորներն
անոնց կը տիրեն , և անոնց իշխողները՝ բարերար կը կոչ-
ուին . բայց դուք ոչ այնպէս . այլ ան որ ձեր մէջը մեծ է ,
կրտսերին պէս թող ըլլայ . և առաջնորդը՝ սպասաւորին
պէս » : Ընկերութեան վրայ մեր ժամանակին ունեցած գա-
ղափարը հիներուն ունեցած գաղափարէն , մեր հաւերուն ու
հայրերուն ունեցած գաղափարէն իրարմ տարբեր է : Վարդս
աղնուապետ , և մարդկային ազգը կատարելութեան ու եր-
ջանկութեան տանող աս մարդը սկզբունքները չ'ստանալ
կամ հասկնալ չուզելը մարդուս ինչ մեծ ամօթ ու նախա-
տինք է :

Եթէ անգամ մը ընկերութեան մարդը գաղափարը
ձանջուի , տիրապետութեան ոգին կը տկարանայ , և իշ-
խանութիւնը հասարակութեան ձեռքէն առնուած աւանդ
մը կ'ըլլայ , զոր ժամանակին տիրոջը յանձնելը իրմէ յա-

փշտակութիւն մը եղածի պէս՝ մարդուս ծանր երենալու-
տեղ իբրեւ իրաւունք՝ պարտաւորութիւն մը կ'ըլլայ :

Եթէ անգամ մը ընկերութեան մարդը գաղափարը
ձանջուի , ոչ միայն թաղէրու մէջէն ոչ փոքրիկ հասարա-
կութիւններ են , այլ և ազգերու մէջէն խռովութիւնն ու
պատերազմը կը վերնայ : Եւ մինչև որ ալ ընկերութեան
մարդը գաղափարը չ'ձանջուի , մարդկային ազգը երկրիս
վրայ երջանիկ պիտի չ'ըլլայ : Ազատութիւն , հաւատարմու-
թիւն և եղբայրութիւն . ահա ճշմարիտ ընկերութեան է-
ութիւնը զորոյ գաղափարը Բրոտտինէութիւնը աշխարհք
բերաւ :

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄ

ՔՆՆԸ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ

Յեղինակութիւն Գ. Յ. Լորան-
եան և Ն. Ս. Թաշճեան պարոն-
ներուն , որ կը հրատարակուի ամի-
սը երկու անգամ , և իր մէջը , Լո-
րպական ու Հայկական երաժշ-
տութեանց համառօտ սկզբանց
վրայ ալ , ծանօթութիւններ կը պա-
րունակէ : Եսկից 'ի զատ՝ սոյն Յար-
դի պարոնները Ազգային յատկա-
ցեալ տեղերու մէջ բաժանորդաց
ճրի դասատուութիւն կ'ընեն . ու
այդ ալ բաժանորդաց 40 դահե-
կանի նուիրած փոխարէն , որով
ալին յանդիման կ'երևի թէ Արդոյ-
հեղինակաց նպատակը , աւելի ի-
րենց համազգիքն երաժշտութեան
նուրբ և զգայուն դիտութեան մէջ
հրահանգելու մարդով է , քան թէ
անձնական շահու մը ակնկալու-
թեամբ :